

פטור אדם מכופר / ד.

תוכן:

שיטת ריב"א ויישוב הקושי בה

שיטת ר"י

הסבר מחלוקת ר"י וריב"א

מחלוקת לגבי כופר- שיטת הגרש"ש

מחלוקת לגבי שני חיובים הבאים מדין אחד- שיטת המהר"ם

יישוב קושיית הריב"א בדרך שונה

שיטת ריב"א ויישוב הקושי בה

הגמרא אומרת (ד.): "לא ראי השור שמשלם את הכופר כראי האדם שאין משלם את הכופר", כלומר: פטור אדם מכופר הוא קולא לעומת השור שחייב בכופר. **בתוספות** (ד"ה כראי) הקשה **ריב"א**, שהרי הסיבה שבגינה פטור אדם מכופר היא משום קים ליה בדרבה מיניה, משום שהוא נהרג, ולכן הפטור שלו מכופר הוא לא קולא אלא חומרא! ריב"א תירץ שגם אדם שהרג בשוגג, שאינו נהרג, פטור מכופר, משום תנא דבי חזקיה, שאמר (כו:): "פצע תחת פצע, לחייבו על השוגג כמזיד, ועל האונס כרצון", כלומר, מצאנו מציאות שבה אדם פטור מכופר אע"פ שלא מתחייב בשום חיוב אחר.

לכאורה קשה לשיטת ריב"א, שהרי גם לפי דבריו, סוף כל סוף הפטור של אדם מכופר הוא משום חומרתו, שכן חזקיה חידש חיוב על האונס כרצון ועל השוגג כמזיד, כלומר במקרה חמור שבו המזיד פטור משום קלב"ם, גם השוגג פטור אע"פ שאין קלב"ם, ואם כן, עדיין זה לא נחשב לקולא ביחס לשור!

אפשר לתרץ ולומר, שחזקיה לומד את החיוב לשוגג מהפסוק "פצע תחת פצע", והוא מתבסס עליו בתור גזירת הכתוב, והחיוב במזיד הוא רק סימן באילו מקרים התורה פטרה מכופר, ולא סיבה לפטור (**מון הרב זצ"ל** (משפט כהן קלז) וכ"כ **באמרי הצבי** (אות יב)). לפי זה, הפטור של חזקיה אינו כמו פטור מטעם קלב"ם, שבפטור מטעם קלב"ם האדם באמת חייב בשני החיובים, אלא שאנו לא גובים ממנו את שניהם אלא רק את החמור, אבל בפטור משום תנד"ח האדם כלל לא התחייב בתשלום. נ"מ בזה היא למשל החובה לצאת ידי שמים, שבחיוב מדין קלב"ם חייב לשלם כדי לצאת ידי"ש, ובפטור משום קלב"ם לא חייב (**חז"א** ג, א¹), וכן אם תפס, שבפטור משום קלב"ם לא מוציאים מידו ובפטור משום תנד"ח מוציאים מידו (אמרי הצבי).

שיטת ר"י

ר"י חולק על ריב"א ואומר שקושיית ריב"א אינה קשה כלל, מכיוון שהפטור של אדם הוא לא מדין קלב"ם אלא מהמעוט של "עליו ואל על האדם" (לקמן כו.), ואין הפטור תלוי כלל בחומרת רוצח במזיד, ולכן הוא קולא ביחס לשור.

¹ וראה רש"י ב"מ צא. ד"ה רבא

הסבר מחלוקת ר"י וריב"א

מחלוקת לגבי כופר- שיטת הגרש"ש

אפשרות אחת להסבר המחלוקת בין ר"י לריב"א היא שנחלקו בשאלה האם דין קלב"ם חל גם בדבר שבא לכפרה². מצינו בגמרא בשבת (צד.) שבמקרה ששגג על האוכלין והזיד על הכלי חייב בקרבן.

לפי היוצא מדברי הגמרא, הוציאו התוספות (כתובות ל: ד"ה זר ופסחים כט. ד"ה רבי) שלגבי קרבן וחומש אין דין קלב"ם, משום שבאו לכפרה. גם אצלנו לכאורה צריך להיות הדין כך, שכן קיי"ל שכופרא כפרה (לקמן מ.), ואם כן, הואיל ובא לכפרה, לא נאמר בו דין קלב"ם כאשר לא נהרג, משום שסכ"ס צריך הוא כפרה. זו דעת ר"י, שסובר שבגלל זה לא נאמר קלב"ם בכופר וצריך לימוד של 'עליו- ולא על האדם' ע"מ לפטרו בכל זאת, אבל ריב"א סובר שיש חילוק בין קרבן וחומש לבין כופר, משום שקרבן וחומש האדם מתחייב בהן בעצמו, ולכן עליו להתכפר ולא נאמר בו דין קלב"ם, אבל בכופר שחיובו נובע רק מכח חיוב ב"ד, וביה"ד לא יחייבו אותו משום שאי אפשר לחייבו בשתי רשעויות (לקמן פג:)³.

מחלוקת לגבי שני חיובים הבאים מדין אחד- שיטת המהר"ם

המהר"ם על אתר מסביר את מחלוקתם באופן אחר. שיטתו היא שנחלקו ר"י וריב"א האם קיים דין קלב"ם במקום שבו שני החיובים באים מחיוב אחד, כגון בכופר, שאינו דומה לחובל בשבת, למשל, ששם מתחייב מיתה משום שבת וממון משום חובל, ובכופר חייב גם את המיתה וגם את הממון מדין רוצח. במקרה כזה, סובר ר"י שהואיל ושני החיובים באים על אותו הדין, אין מניעה לקיים את שניהם, ולכן לא הוקשתה לו קושיית ריב"א שפטור כופר הוא משום קלב"ם:

"אבל לענין אם חייב אדם מיתה וכופר בשביל נפש הנהרג שהמיתו כמו בשור שהשור הוא בסקילה וגם בעליו חייב כופר הכל בשביל הנפש שהמית בזה לא נפטר מטעם ק"ל בדרכה מינייה דהכל הוא דין אחד בשביל נפש הנהרג אלא מעליו הוא דפטרין ליה".

אבל דעת ריב"א היא שגם במקרה כזה חל דין קלב"ם, ולכן נצרך לתרץ שנפטר מתנד"ח. נראה⁴ שכוונת המהר"ם היא שר"י וריב"א נחלקו במחלוקת רש"י ותוס' (בדף כו.), שם רש"י העמיד את כל הלימוד של "עליו ולא על האדם" באדם שהרג במזיד בלי התראה, שאז לא נהרג ולא גולה, וממילא אין קלב"ם, ובמקרה כזה נפטר רק משום הדרשה של 'עליו ולא על האדם' (רש"י הולך בזה לשיטתו⁵, שאדם נפטר מכופר משום קים ליה בדרכה מינייה). התוס' חלקו עליו ואמרו שאפילו כשהרג במזיד והתראה, נאמרה הדרשה, להשמיענו שלא יתחייב מיתה וכופר. אם כן, נמצא שריב"א סובר כרש"י, שכאשר מתחייב מיתה פטור מכופר משום קלב"ם, ור"י סובר כתוס', שבמקרה כזה לא אומרים קלב"ם, משום שבכל מקום שבו שני החיובים מגיעים מאותו דין, כלומר על אותה עבירה, לא אומרים קלב"ם.

² בדרך זו הלכו ר' שמעון שקאפ (בחידושו ס' ב) ועוד

³ משפט כהן שם.

⁴ וכמדומני שכך שמעתי ממר"ר רה"י שליט"א (בשיעור כללי ביום ט' בשבט תשע"ד).

⁵ בדף י. ד"ה 'משא"כ בשור' ובדף נג: ד"ה 'אדם ובור'.

אמנם, הפני יהושע (כו. ד"ה ברש"י) כתב ששיטת רש"י היא משום שכופרא כפרה, ולכן כשאין לו כפרה אחרת לא נאמר קלב"ם. לפי פירושו יוצא שריב"א אמנם העמיד את הלימוד של 'עליו ולא על האדם' כרש"י, אך מסיבה שונה, שכן ריב"א סובר שגם בכופר יש דין קלב"ם אע"פ שהוא כפרה (כפי שכתבנו לעיל), והסיבה שבגללה העמיד את הלימוד במזיד ולא אתרו ביה היא משום שחולק על הסברא שהסביר המהר"ם בדעת ר"י. בשיטת הפנ"י הלך גם בקובץ שיעורים (כתובות אות צד).

ישוב קושיית הריב"א בדרך שונה

הנצי"ב במרומי שדה יישוב את הקושיא שהקשה ריב"א, שלכאורה אדם פטור מכופר משום חומרותו, באופן שונה, והוא שריב"א סבר שאדם האמור במשנה הוא דוקא אדם המזיק באונס⁶, ובאונס אין פטור של קלב"ם⁷ אלא רק לימוד של 'עליו ולא על האדם', ולכן ברור לגמרא כאן שהאדם פטור מכופר, לא משום חומרותו (שאינן דין קלב"ם באונס).

⁶ ובדומה לזה ראה בבית ישי' סי' עו.

⁷ הסתפקו בזה מהר"ל דיסקין (שו"ת, קונ"א אות רנד) והגרעק"א (דרו"ח כתובות ל:).